

סימן ו'

דין המאבד עצמו לדעת כדי שיבא לקבר ישראל.

שאלה: ביום ו' מרחשון שנת תש"ב יומים לפני החורבן הנורא של גיטו קובנה, שעה שלעינינו הובלו כעשרת אלפים איש, אנשים נשים וטף להכריעם למבח וכל אחד מיושבי הגיטו ציפה לקץ המר עת שזרוע הרשע של הזדים הארורים תונף עליו באכזריות ותכריתו מארץ החיים, אז בשעה מרופה זו בא אלי בעה"ב אחד מנכבדי העיר יגוע באנחתו ודמעתו על לחיו וכרוב שיחו אמר לי כי נפשו היא בשאלתו, כי איככה יוכל לראות ברעה אשר ימצא את משפחתו, אשתו ובניו ובני בניו, שיתכן מאד שיוטבחו לנגד עיניו כדי להגדיל את צערם ויסוריהם, שהרי הרוצחים הגרמנים מנהגם היה להתענג על היסורים והצער של קרבנותיהם ולכן היו נוהגים להרוג את הכנים לעיני אבותיהם ואת הנשים לעיני בעליהם ורק אחרי שהיו משביעים את זעפת חמת הרצח שבתוכם שרתחה בקרבם ונפשם התענגה על זעקת המעונים והמומתים, רק אז היו שולחים יד בראשי המשפחה, ולכן מכיון שאין בכחו לעמוד בפני יסורי הנפשות האהובות והיקרות לו מכל יקר, ובלי ספק שלבו יתפלץ בקרבו ונפשו תצא ממנו בראותו זאת, לזאת שאלתו היא אם מותר לו לקרב את קצו ולשלוח יד בנפשו אשר לא כדת ובלבד שלא יראה כעיניו כאבדן בני ביתו. ונוסף לזה הוא עצמו לא יומת במיתה משונה תוך יסורים גדולים על ידי הרוצחים הארורים ימח שמם וגם יזכה לבוא לקבר ישראל בבית הקברות שבגיטו קובנה.

תשובה: ההורג את עצמו בשעה שדעתו מיושבת עליו דבר זה אסור הוא מדאורייתא כדכתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. ועי' בב"ר

פל"ד דקרא זה קאי לא רק על השופך דם עצמו אלא אף על החונק את עצמו אע"פ שאין יוצא ממנו דם.

וכן מוכח ממה דאיתא בב"ק צ"א ע"ב, אלא תנאי היא דאיכא למ"ד אין אדם רשאי לחבל בעצמו ואיכא מ"ד אדם רשאי לחבל בעצמו מאן תנא דשמעית ליה דאמר אין אדם רשאי לחבל בעצמו אילימא האי תנא הוא דתניא ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש רבי אלעזר אומר מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם דילמא קטלא שאני ע"כ, הרי מוכח מהדיא שאסור לאדם להרוג את עצמו וכן פסק הרמב"ם בפ"ה מהל' חובל ומזיק ה"א.

ובמהרי"ט הביא ראיה מהא דאיתא בכתובות דף ק"ג ע"ב, שהוא יומא דאשכתייה דרבי נפקא בת קלא ואמרה כל דהוה באכבתייה דרבי מזומן הוא לחיי העולם הבא והוא כובס כל יומא הוה אתי קמיה ההוא יומא לא אתא כיון דשמע הכי סליק לאיגרא ונפל לארעא ומית יצתה בת קול ואמרה אף ההוא כובס מזומן הוא לחיי העולם הבא, ומשמע מזה שאם לא היתה יוצאת הבת קול היינו אומרים שאין לו חלק לעולם הבא וטעמא מאי משום שאיבד עצמו לדעת.

ובר"מ סי' שמ"ה הביא דעת המורי"ל דלא הוי מאבד עצמו לדעת אלא היכא שהתרו בו וקיבל התראה, או יש עליו חיוב דין של מאבד עצמו לדעת מכיון שידע שזוהי עבירה חמורה ואמר אף על פי כן, אבל בלי התראה אין עליו דין של מאבד עצמו לדעת, ועי' בשד"ח סי' י"ז שהעיר ע"ז, ואפי' ת"ח אסור לו למסור עצמו למות אפילו על דברי תורה כמבואר בב"ק ס"א ע"א, דאיתא שם, מאי לא אבה דוד לשתותם דלא אמרינהו משמייהו אמר כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו.

ובמור יו"ד סי' שמ"ח הובא שכמה פוסקים סבירא להו, שהמאבד עצמו לדעת אפילו עשה תשובה לפני מותו אין תשובתו מועלת לו, שהרי הוא הרג את עצמו לאחר שעשה תשובה והוא דומה לטובל ושרץ ביד.

והמאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא כדמוכח מהא דתנן בסנהדרין צ' ע"א, ארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא ואחד מהם הוא אחיתופל שחנק את עצמו, והחיד"א ז"ל בספרו נחל קדומים מצא רמז לזה בתורה מהא דכתיב, ונפש כי תחטא ומעלה מעל (ויקרא ד') „מעל" ר"ת **מאבד** עצמו לדעת, וגם המרי"ט הביא שאין לו חלק לעולם הבא מהאי עובדא דכובס הנ"ל.

ולענין דינא פסק הרמב"ם בפ"א מהלכות אבל הלכה י"א, המאבד עצמו לדעת אין מתעסקין עמו לכל דבר ואין מתאבלין עליו, ואין מספידים אותו אבל עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים וכל דבר שהוא כבוד לחיים, וכן פסק בשו"ע יו"ד סי' שמ"ה ס"א, וכתב הכ"מ שמקור דברי הרמב"ם הוא באבל רבתי סובר רבנו שאבילות אינו מדברים של כבוד החיים ולכן כתב ג"כ שאין מתאבלין עליו והרמב"ן חולק בדבר, וכ"כ בספר האשכול ח"ב עמוד ק"ע שאין מתאבלין.

ועי' בשו"ת חת"ס סי' שכ"ו אות ב' שכתב ליישב דברי הרמב"ן ומ"מ סיים שם בתשובה הנ"ל שלהלכה ולמעשה מי ירים ראש להורות נגד הוראות הב"י עיי"ש, וכן הוא בשו"ת האלף לך שלמה סי' ש"א.

והנה תכריכין וקבורה לא מנעו ממאבד עצמו לדעת כמבואר בתשובת הרשב"א סי' תשס"ג עיי"ש, אבל נהגו שלא לקברו בשורת קברים של אלו שמתו על מטתם אלא קוברים אותו רחוק מהם ומן הצד במקום מיוחד דומיא דנהרגין ע"פ בי"ד כדתנן בסנהדרין מ"ו ע"א עיי"ש, וכן היו נוהגים בליטא ובאשכנז.

או"ם על קידוש השם יש לו לאדם למסור עצמו למות כמבואר בסנהדרין ט"ו ע"א, א"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק נימנו וגמרו בעליית בית נתזה בלוד כל עבירות שבתורה אם אומרין לאדם עבור ואל תהרג יעבור ואל יהרג חוץ מעכו"ם וגילוי עריות ושפיכות דמים, ובפ"א דע"ז כתב הריטב"א בשם ר"ת וז"ל: ובן ישראל הירא שמא יכריחוהו לעבור על דת וחובל בעצמו אין מונעין ממנו שם דבר, ומטעם זה בשעת הגזירות שחטו אבות את ילדיהם בידיהם, ובשבות יעקב ח"ב סי' קי"א כתב שכך הוא הדין גם מי שמקבל על

עצמו מיתה בידי אדם על איזה איסור חמור שעבר עליו שאין מונעין ממנו שום דבר.

וראיתי בספר בשמים ראש המיוחס להרא"ש בסי' שמ"ה שנשאל, באדם אחד חסר לחם וחשוף שת, שאמר בפני שנים שמאס בחייו ואיבד עצמו לדעת, אם רשאים קרוביו להתאבל עליו, והשיב שחלילה לדון את האיש הזה לרעה, וכבר אמרו במד"ר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש, יכול כשאלו בן קיש ת"ל אך, ושאל היה רק מתירא פן יתעללו בו הפלשתים, ולא תאמר דוקא התם שהיה ירא שישלחוהו בבזיון גדול להתקלס בישראל ויהיה חילול ה' בדבר, לא כי אלא כל שעשה מריבוי צרותיו דאגות ויסורין או עוני גמור, אין כאן מיחוש, אדרבה גינו חז"ל את צדקיהו מלך יהודה ואמרו שהיה לו להטיח עצמו בכותל וימות ולא יראה בשחיטת בניו לעינו וגם מנו חז"ל אחיתופל בכלל ג' הדיוטות לפי שמרד במלכות דוד לא היה אחיתופל מאבד עצמו לדעת, וענין המאע"ל הוא שבועט בטובה ושונא את העולם כמקצת פילוסופים שעושים כן להמרות פני עליון וכו' אבל בצרת נפשו כי לא יוכל שאת, ואף כי זה שעשה לשמור עצמן מן החטא, שכל הצרות והעוני מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו אין בזה איסור ע"כ.

וראיתי בבדק הבית סימן קנ"ז שהביא דברי המדרש הנ"ל ופ'י יכול אפילו כשאלו בן קיש, שאם ירא שמא יעשו לו יסורים קשים שלא יוכל לעמוד בנסיון שיוכל למסור א"ע למיתה ת"ל אך, ומכאן מביאים ראייה השוחטים התינוקות בשעת השמד ויש אוסרים ומפרשים ת"ל אך, שאינו יכול להרוג עצמו. וחנניה מישאל ועזריה מסרו ביד אחרים אבל הם לא פגעו בעצמן ושאלו בן קיש שלא ברצון חכמים עשה ע"כ.

ונראה מזה שיש מפרשים המדרש לאסור ושאלו עשה שלא כדין, ופירש זה תמוה שהרי „אך מי עוטה" הוא והמדרש ממעט כגון שאלו בין קיש דלא הוי בכלל מאע"ל, וגם יש להביא ראייה ע"ז מיבמות ע"ח ע"ב שנעשו על שאלו שלא נספד כהלכה, אלמא דלא הוי בכלל מאע"ל. (ועיין בפ'י בעלי התוספות על התורה פרשת נח שהביא ג"כ דברי הי"מ). וכ"כ הרמב"ן בתורת האדם, ז"ל, וכן מצינו בגדול שאע"ל מפני האונס כדון שאלו מלך ישראל שהיה האיבוד מותר לו וכדאמרין בב"ר אך את דמכם וכו' יכול

שאלות ותשובות ממעמקים

מט

אפילו נרדף כשאל ת"ל אך, לפיכך לא היה בכלל מאבד עצמו לדעת, ונענשו עליו כשלא הספידוהו כראוי ע"כ, ועיי' ברא"ש פ"ג דמס' מועד קטן סי' צ"ד, וכן פסק בשו"י סימן שמ"ה סכ"ג גדול המאע"ל והוא אנוס כשאל המלך אין מונעים ממנו כל דבר.

ובים של שלמה פרק החובל סי' נ"ט ראיתי שהביא בשם הריטב"א וז"ל: מצאתי כתוב בשם הריטב"א הא דאמרינן ע"ז י"ה דר' יוחנן בן תרדיון, מוטב שיטלנה מי שנתנה ולא יחבול בעצמו, כתוב בגליוני התוס' שהיה אומר ר"ת, דהיכא שמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבל בעצמו, והכי איתא במדרש אך את דמכם אדרוש יכול אפילו כשאל ת"ל אך פי' שחיבל בעצמו מפני שהיה מתיירא שמא יעבירוהו על דת דבכה"ג שרי ומכאן לומדים לשחוט התינוקות בגזרות מפני העברת דת ע"כ מצאתי בגליוני התוס' והם דברים שצריכים תלמוד ועיון, אלא שכבר הורה זקן ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו הלכה למעשה עכ"ל הריטב"א

והים של שלמה מסיק שם: אבל כבר מוכח מדעת ר"י שאינו, שכתב אסור להרוג את עצמו מפני שירא, ומדכתב סתם שירא משמע אפילו מיראת שמים שלא יעבירוהו על דת, וכן הרא"ש לא התיר אלא להניח עצמו ליהרג וזה אינו קרוי חובל בעצמו, אבל לא שיחבול בעצמו, וגם דעת שאול לא היה כן כמו שכתב, דא"כ לא היה רוצה לקיים המקרא בכל לבבך ובכל נפשך כמו ר' עקיבא שהיה מצטער על זה וגם לישנא דקרא לא משמע כלל משום שיעבירוהו על דת, אלא שלא יתעללו בו לצערו ולענות אותו כמו שנאמר פן יבואו הערלים ויתעללו בי, ואפשר שהוא מפרש יתעלל בי על עבירת ועל זה היה מתיירא, הלא אמר ודקרוני וזה ענין מיתה וכן תרגום יהונתן וקטלונא אלא הוא מטעמא שכתבתי ע"כ, אולם בב"ח סימן קנ"ז הובאה הגהת סמ"ק שפי' שהיה ירא שלא יעבירוהו על דת כמ"ש הריטב"א בשם ר"ת ועיי' בתשובת חיים שאל סימן מ"ו מש"כ ע"ז.

והנה מהאמור נראה שלא עשה כן שאול אלא מיראה פן יענוהו להעבירו על דת, ולכן אין ראיה משאול שיהי' מותר לאדם לאבד את עצמו מחמת עוני ויסורין, ואף על פי שהעניות מעבירה את האדם, על דעתו ועל דעת קונו כמ"ש בגמרא עירובין מ"א, מ"מ איבעי ליה לכויין דעתו ולא לבעט ביסורין

ח"ו, ונידון דידן לא דמי להכא כי עינוי הכא בידי אדם שאני כדמוכח בגמרא בכתובות ל"ג דאלמלי נגדוה לחנניא מישאל ועזריה הוּו פלחו לצלמא, והנה התוס' שם כתבו דהצלם לא הי' ע"ז ממש אבל במדרש רבה שיר השירים פרשה ז' פירש דהצלם היה ע"ז ממש.

ועי' בתוס' גיטין נ"ז גבי ת' הילדים שנשבו לקלון שקפצו כולם ונפלו אל הים, וראי' מצדקיהו שהרי כשנשבה היה ידוע לו כבר שיתעלל בו נבוכדנצר והוא קרוב למיתה מן החיים כדמוכח מבבא בתרא דף ח' דבסתם שבוי כולהו מות, חרב ורעב איתניהו ביה, וכן נראה מילקוט מלכים, שא"ל צדקיהו לנבוכדנצר הרגני ראשון שלא אראה בדם עשרה בני ובניו אומרים הרגנו תחילה שלא נראה דם אבינו שפוך על הארץ וכן עשה להם עיי"ש, ולכן נראה מכל האמור דבנידון דידן שהוא ממש כמו שהיה אצל צדקיהו כמבואר בילקוט הנ"ל שלא רצה לראות בדם בניו נראה לי דמותר.

והנה על מה שהעלה בספר בשמים ראש המיוחס להרא"ש, דאינו נקרא מאבד עצמו לדעת כל שעשה כן מרבוי צרותיו ודאגת יסורים או עוני, ראיתי שבספר נהר אבל סי' י"ח כתב ע"ז וז"ל: והריני נשבע חי ה' צבאות כי לא יצאו דברים כאלו מפה קדוש, והאחרונים כתבו כי המו"ל כתב את כל הספר הזה בעצמו כידוע, ועי' ביד דוד ובפ"ת סי' שמ"ה סק"ב ובטוב טעם ודעת מהדר"ג סי' כ"ב, וגם החת"ס בתשובה הנ"ל סי' שכ"ו כינה את התשובה הזאת בשם „כזבי הרא"ש“.

אולם הגאון חיד"א בספרו שם הגדולים כתב וז"ל: ואהני' לספר בשמים ראש סהדותא דפוס ברתא דליקו בבחירתא, וגם הגאון מוה"ר צבי אב"ד בערלין העיר בעדות ברורה שראה הכתב יד של בנו וגם מתוך התשובות עצמן מוכח שאחד מן הראשונים כתבם: (א) שמביא דבר בשם מורי רבנו מאיר (ב) מביא פירוש בשם הגאון כנראה הוא רב האי גאון למתני' דפ"ב דנגעים. (ג) מביא פירוש בשם רבנו יצחק בתוס' נזיר שלא נמצא בתוס' שלפנינו כמו שהעיר עליו ר' יצחק די מולינאן שהי' חי בימי ב"י ובידו היה הכ"י של בשמים ראש. (ד) מה שכתבו תוס' בשבועות דף ג' ע"א בסתם מובא בתשובה זאת בשם ריב"ן ובאריכות יותר באופן שמתורץ מה שהקשו כמה אחרונים על תוס' הנ"ל, היאך כתבו דהמצורע יגלח ע"י נכרי

הא מפורש בת"כ דבעי גלוח ע"י כהן. וקשה להאמין שכל הנ"ל נעשה ע"י זיוף וכיון שגם הב"י הביא יש שהיו מתירין ע"י נכרי אין לנו טעם להחזיק בשקר אם נמצא כתוב דיעה זו עוד בשם קדמון, ועי' בס' מלמד להועיל סי ס"ד, ועי' בשו"ת כרך של רומי סימן י"ד שהאריך להעמיד את הבשמים ראש, בסימן ו' חתם את עצמו „אשר ב"ר יחיאל".

ועי' עוד בשו"ת מהרש"ם חלק ו' סי' מ"ט שנשאל אודות אנשים רמי מעלה שאיבדו א"ע לדעת בכדי להפטר מצער ויסורין עוני ובזיון והשיב שכל שעושה כן מחמת יסורין אינו בכלל מאע"ל וכמ"ש הבשמים ראש, וכ"כ בשו"ת רב פעלים ח"ג מיו"ד סי' כ"ט עיי"ש שהביא בשם „תשובת כרך של רומי", ומסיק כדברי הבשמים ראש שאם עשה כן מתוך צרות ויסורין אינו נידון כמאע"ל.

ונראה מכל הנ"ל שאם איבד את עצמו מחמת יסורין וצער מותר להתאבל עליו ברם דבר אם היה האיש שאיבד עצמו לדעת יר"ש וחרד לדבר ד' בזה דוקא יש מקום לדונו לכף זכות שעשה כן בשגגה אבל לא לאלו שלמדו מן הגוים שעל כל דבר קטן מאע"ל, בהיות שאין להם אמונה בהשי"ת שהוא זן ומפרנס לכל ואינם מודים בהשארת הנפש.

ובין"ד סי' שמ"ה נפסק הדין שמי שהוא אנוס כשאל המלך אין מונעין ממנו דבר, ועי' בח"ס יו"ד סי' שכ"ו, ועי' ג"כ בפרשת מרדכי סי' כ"ה — כ"ו במי שנמצא חנוק בבית הסוהר שיש לתלות שלא שעה כן מחמת רשעות אלא מחמת פחדו מעונש ערכאות או מיסורי הכאות או מעונש מיתה שיוטל עליו, או מחמת שהשש שידונו אותו להיות חבש במבצר, וחשב שכדי להציל עצמו מכל אלו מותר לו להמית את עצמו, צריכים להתאבל עליו ולומר קדיש עיי"ש, ועי' בלחם יהודה שכתב שאם ממית עצמו בפני שמתירא שלא יבוא לידי ענויים קשים לא מיקרי מאבד עצמו לדעת.

ומכ"ל הנ"ל למדנו שכ"ש בנידון דידן שבודאי יתעללו בו כמו אצל שאול המלך והצוררים ימ"ש יעשו לו יסורים נוראים נראה שמותר לו לאבד עצמו לדעת, אולם בספר חיים שאל סי' מ"ו כתב שדוקא מפתד שמא יעבירוהו על דת מותר לו לאבד עצמו לדעת אבל מפתד יסורים אחרים אסור והביא

ראיה מדברי הריטב"א הנ"ל שמשמע מדבריו דהא דאין מונעין ממנו שום דבר זהו דוקא בפני שהוא ירא שמא יכריחוהו לעבור על דת, ועי' בספר זכור לאברהם אות מ' אם מותר להמית עצמו לכפרת עונותיו עיי"ש היטב, ורוב הפוסקים פסקו לאסור, ולפי"ז בנידון דידן אף שטעמו הוא מפני שהוא רוצה להקבר בקבר ישראל מ"מ אסור לו לאבד את עצמו.

והחת"ס סי' שכ"ו כתב להביא ראיה שאסור לאבד עצמו בגלל שינצל מיסורים מהא דאיתא בע"ז י"ח ע"א, מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה מקהיל קהילות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו הביאוהו וכרכוהו בס"ת והקיפוה בחבילי זמורות והציתו בהן את האור וכו' אמרו לו תלמידיו אף אתה פתח פיך ותכנס בכ האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו, ואין לך מיצר יותר ממי שנשרף חיים ואף על פי כן לא רצה רחב"ת לפתוח את פיו ולקרוב את מיתתו אלמא שאסור לאבד את עצמו כדי להנצל מיסורים.

או"ם אפשר לומר שרחב"ת החמיר על עצמו ביותר ע"פ מדת חסידות, אבל באמת בכהאי גוונא לא מיקרי מאבד עצמו לדעת, ושאל המלך יוכיח שנפל על חניתו לקרב את מיתתו בטרם שהפלשתים הישגוהו, ולכן יתכן שבנידון דידן מותר לו לאבד את עצמו ואין מונעין ממנו שום דבר.

ובכ"ז זאת נראה לי שלפרסם ברבים כפסק הלכה שבנידון דידן מותר לו לאדם לאבד עצמו לדעת, בודאי אסור, כי בזה היינו נותנים יד לפושעים הצוררים ימ"ש, כי כמה פעמים טענו כלפי היהודים על שאינם מאבדים עצמם לדעת כמו שעשו יהודי ברלין, ודבר זה יש בו משום חילול השם, מפני שזה היה מראה כאילו אין ליהודים בטחון בחסדי ה' שיצילם מידיהם הטמאות והארורות של הצוררים ימ"ש, וכל רצונם של הרוצחים היה להכניס בקרב היהודים אדרלמוסיא של יאוש כדי לעקור מלבם כל תקוה ותוחלת לישועת ה'.

ואמנם יש לציין כאן בגאון כי לא היו בגיטו קובנה מקרי איבד ולדעת זולת שלושה אנשים שרוחם נפלה בקרבם, אבל יתר יושבי הגיטו האמינו באמונה שלימה כי לא יטוש ה' את עמו ויאמר למשחית די, כולם האמינו בביאת המשיח ובכל יום חיבו לו שיבוא.